

Diney Costeloe

Familie op de vlucht

Vertaald door Lia Belt

De Fontein

1

Laura Friedman schrok wakker van het gerinkel van brekend glas en het geschreeuw van mensen beneden op straat. Er klonk nog meer geschreeuw en geraas, een doordringende gil en toen weer brekend glas. Ze schoot overeind in bed en bleef met grote ogen van angst zitten luisteren, terwijl het geschreeuw, gekletter en gerinkel dichterbij kwamen. De mensen joelden iets, Laura kon niet verstaan wat, maar de brullende stemmen van de menigte klonken kwaad en waren angst-aanjagend.

Het was nog donker buiten, hoewel het vage licht van een straatlantaarn door een spleet in de gordijnen scheen, maar er was ook nog een ander licht te zien: een flikkerend licht, dansend en springend, dat vreemde schaduwen op het plafond wierp. Wat gebeurde er? Wat was er aan de hand?

Laura schoof uit bed en sloop naar het raam. Behoedzaam tilde ze een hoekje van het gordijn op en gluurde naar buiten. Ze staaarde in gefascineerd afgrijzen naar de mensenmenigte die over straat golfde. Hun grauwende gezichten werden verlicht door de straatlantaarns en de brandende fakkels die sommigen bij zich hadden. Velen van hen zwaaiden met stevige stokken, anderen hadden bakstenen en ijzeren staven bij zich. Ze werden geleid door mannen in uniform, die met hooggeheven pistolen de menigte aanmoedigden. De ramen van de bakkerij aan de overkant waren al ingegoooid en de deur hing scheef aan een kapot scharnier. Op dat moment gooide een man een bak-

steen naar de ramen van het appartement boven de bakkerij. Er klonk gejuich toen het glas brak en de scherven naar binnen vlogen.

‘Joden eruit! Joden eruit! Joden eruit!’ Nu de stemmen luider en sterker werden, doordat steeds meer mensen zich bij de menigte aansloten, kon Laura verstaan wat er gejoeld werd.

‘Laura, wat gebeurt er?’ vroeg haar zevenjarige zusje Inge slaperig vanuit het andere bed.

‘Weet ik niet.’ Laura deinsde terug achter het gordijn, maar kon zich om de een of andere reden toch niet afwenden. ‘Er zijn mensen buiten. Ze gooien met stenen en lopen te schreeuwen.’

Er was ook nog een ander geluid te horen, het geknetter van vlammen, en Laura besepte met stijgend afgrijzen dat het dansende licht dat door de gordijnen had geschenen van een brand afkomstig was. Er was nu ook rook te zien, en rode en goudgele vuurtongen achter de ramen van de synagoge verderop langs de straat. Terwijl Laura verschrikt toekeek, vloog de deur van de synagoge open en kwam rabbi Rosner naar buiten hollen, roepend om de brandweer. Hij rende regelrecht de mensenmenigte in, die uitgelaten begon te lachen om zijn nood en hem met maaierende stokken en gegooide stenen terug het brandende gebouw in joeg.

‘Ik vind het niet leuk!’ jammerde Inge. ‘Waar is *Mutti*?’

Ruth Friedman rende angstig de slaapkamer van haar dochters in. ‘Laura! Ga bij dat raam weg!’ riep ze. Ze trok haar dochter naar achteren. ‘We moeten weg hier, snel.’ Ze tilde Inge van het bed en duwde Laura voor zich uit naar haar eigen slaapkamer aan de achterkant van het huis. Haar man Kurt was al in de kamer met de tweeling, Peter en Hans. De jongetjes waren pas drie; allebei huilden ze omdat ze zo abrupt waren gewekt, en hun vader probeerde hen te kalmeren.

Ruth draaide de sleutel om in het slot, zette Inge op het bed en ging naar de tweeling toe.

Laura trok aan Kurts mouw. ‘Papa, de synagoge staat in brand. En rabbi Rosner is nog binnen.’

‘Maak je geen zorgen, lieverd.’ Kurt legde zijn arm om haar heen. ‘Hij zal wel veilig naar buiten zijn gekomen.’

‘Nee, papa,’ hield Laura met grote ogen vol. ‘Toen hij naar buiten rende, joegen die mensen hem weer naar binnen. Ze sloegen hem!’

Voordat hij kon antwoorden, klonk er geraas bij hun eigen voordeur, het versplinteren van hout en brekend glas toen het raam van de winkel beneden het doelwit werd van bakstenen. Ruth trok de tweeling tegen zich aan.

Kurt omhelsde de nu gillende Inge, met zijn andere arm nog stevig om Laura heen. ‘Sst! Sst!’ zei hij. ‘Het komt wel goed. *Mutti* en papa zijn hier! Het komt wel goed.’

Maar even later hoorden ze zware voetstappen op de trap, en een stem brulde: ‘Kom naar buiten, Joden! Kom naar buiten, vuile Joden! Kom uit je hol!’

Voordat ze iets konden doen, klonk er een knal en werd de deur ingetrapt door een stevige laars. Op de drempel stond een lange blonde man in het uniform van de stormtroepen, met het kenmerkende embleem van een doodskop erop. Hij had een pistool in zijn hand en torende uit boven het gezin dat tegen elkaar aan gedoken op het bed zat. Achter hem liepen twee anderen over de overloop. Ze schopten de slaapkamerdeuren open en schreeuwden tegen de meute beneden: ‘Er zitten hier Joden!’

‘Jij, Jood, je staat onder arrest!’ De eerste man kwam op Kurt af, die zijn dochters achter zich duwde in een poging hen af te schermen.

‘Waarom? Waarvoor?’ vroeg Ruth met een stem die oversloeg van angst. ‘Hij heeft niets verkeerd gedaan.’

‘Hij is een Jood. Hij staat onder arrest!’

‘Maar...’ begon Ruth met grote ogen van angst te protesteren.

‘Hou je kop,’ bulderde de man, ‘anders arresteer ik jullie allemaal!’

‘Maak je geen zorgen, Ruth,’ zei Kurt, die overduidelijk probeerde

rustig te blijven. ‘Ik ga wel met hem mee. Ik weet zeker dat er een vergissing in het spel is, en dan ben ik zo weer terug.’ Even ontmoeten hun blikken elkaar. Kurts sterke gezicht stond kalm en vastberaden, maar de angst flikkerde ook achter zijn ogen, en toen Ruth dat zag, begon ze te beven. ‘Zorg jij voor de kinderen. Ik ben snel terug, en zo niet’ – er klonk een heel lichte trilling in zijn stem – ‘ga dan naar Herbert.’

‘Eruit!’ De SA-man greep hem bij de schouder, draaide hem om en duwde hem ruw de deur uit. ‘Eruit! Eruit!’ Meteen grepen de twee mannen op de overloop zijn armen vast. Een van hen stompte Kurt hard in zijn buik, waardoor hij kreunend van pijn dubbelklapte, en toen sleepten ze hem nog steeds voorovergebogen mee de trap af.

De SA-man die was achtergebleven, keek naar de trillende Ruth omringd door haar vier kinderen. ‘Jij blijft hier boven als je verstandig bent,’ zei hij kil, en daarop draaide hij zich abrupt om en stampte de trap weer af.

Even bleef het stil in de slaapkamer, maar toen begon Inge weer te huilen. ‘Waar is papa naartoe? Ik wil papa.’

Ruth onderdrukte de wanhoopskreet die in haar eigen keel omhoogkwam en probeerde haar doodsbanige kinderen te troosten. ‘Niet huilen,’ zei ze, terwijl ze Peter op haar knie wiegde en Inge vasthield met haar andere arm. ‘Niet huilen, Peter, brave jongen. Kijk, Hansi huilt ook niet. Laura, geef Hansi eens een knuffel omdat hij zo dapper is. Kom nu, jullie moeten dapper zijn. Dat is wat papa zou willen. We moeten allemaal dapper zijn!’

Ze trok haar vier kinderen dicht om zich heen, en opeengepakt op haar bed luisterden ze naar het gerinkel van glas en het kraken van hout, terwijl de menigte beneden schreeuwend van pret de winkel overhoophaalde. Na een knal van de deur en brullend gelach liep de joelende groep eindelijk weg. De stilte die ze achterlieten was zo mogelijk nog angstaanjagender dan hun dierlijke gejoel. Wat gebeurde er

beneden? Was de menigte verder getrokken? Was het veilig om de slaapkamer te verlaten?

Ruth liep stilletjes door de kamer, opende de deur en gluurde de overloop op. Het appartement was verlaten en beneden was het stil.

Jij blijft hier boven als je verstandig bent, had die soldaat gezegd, maar dat kon Ruth niet. Ze moest naar beneden, kijken wat er was gebeurd.

‘Blijf hier,’ zei ze tegen de kinderen en ze liep geruisloos naar de slaapkamer van de meisjes. Ze tilde een hoekje van het gordijn op en keek naar beneden. Hun straat was nu bijna verlaten, want de menigte was naar de volgende straat getrokken. Ze hoorde nog steeds dat dierlijke gebrul, maar het was verder weg en het gejoel was onverstaanbaar. Ze keek naar de synagoge. Er waren vlammen achter de ramen te zien, maar ze zag ook de schaduwen van mensen die binnen rondrenden en probeerden het vuur te doven voordat het echt vat kreeg en het gebouw tot de grond toe zou afbranden. Ze ving de bittere, bijtende geur van de rook op die uit de gebroken ramen kolkte en over straat waaide.

Ruth liep terug naar haar slaapkamer. ‘Blijf hier, Laura,’ zei ze. ‘Pas op de kleintjes. Ik ben zo terug.’

Zich schrap zettend voor wat ze beneden mogelijk zou aantreffen, sloop Ruth naar beneden. Ze was nog steeds bang dat de SA-mannen misschien op haar wachtten, maar toen ze de winkel in gluurde was daar niemand. Ze werd echter geconfronteerd met een complete chaos, en een hele poos bleef ze staan, onthutst door de aanblik. In de paar minuten dat de menigte zich op de winkel van de Friedmans had gericht, hadden ze alles verwoest wat ze konden vinden.

De kassa was opengebroken en lag ondersteboven op de toonbank, en het weinige geld dat erin had gezeten was weg. Overal op de vloer lagen gebroken potten en flessen, de inhoud vermengd met de glascherven van het raam. Zakken meel, te zwaar om mee te nemen, waren opengescheurd en leeggegoten. Thee en rijst, koffie, jam en olie

vormden een plakkerige bende op de vloer. Ruth liep naar de koelruimte en opende de deur. Waar kaas en boter, eieren en melk hadden moeten staan, waren de planken nu leeg. Bakken met eieren waren op de vloer gesmeten, een melkkarn lag op zijn kant. Twee grote kazen in linnen doeken waren verdwenen. Even staarde ze in misserlijke wanhoop naar de rommel. Toen rook ze een brandlucht.

Eerst dacht ze dat het van de brandende synagoge verderop langs de straat kwam, maar toen beseftte ze dat het bij haar in de winkel was. Ze keek wild om zich heen en zag dat er rook onder de deur van de opslagruimte met al hun droge waren kwam. Ruth rende de keuken in, greep een emmer onder het aanrecht vandaan en vulde hem snel met water. Behoedzaam deed ze de deur naar de opslag open, met haar emmer klaar om het vuur te doven, maar door de tochtvlaag sprongen de vlammen haar ineens tegemoet. Haar emmertje water maakte geen indruk op de brand, en op dat moment wist Ruth dat het te laat was om de winkel en hun woning te redden. Gevoed door de olie die over de vloer en schappen was gegoten, was het een veredelde frituurbrand die al te ver om zich heen had geslagen om te worden gedoofd; en water zou de situatie alleen maar erger maken.

Met een gil van angst probeerde ze de deur dicht te gooien, maar de hitte die op haar af kwam was te erg en de deur zelf had ook al vlam gevat. Ruths enige gedachte was nu nog dat ze haar kinderen moest redden. Terwijl ze de trap weer op rende, hoorde ze het knetteren van de vlammen vlak achter haar. Er was een deur boven aan de trap die het appartement scheidde van de winkel beneden, en die sloeg ze achter zich dicht in de hoop het vuur op afstand te houden, maar zelfs met die deur dicht kwam er al rook onderdoor, krullend over de overloop.

‘Opschieten!’ riep ze toen ze de slaapkamer in vloog waar de kinderen wachtten. ‘Opschieten! Opschieten! Er is brand en we moeten nu weg. Laura, draag jij Hans, ik neem Peter. Inge, stop met huilen, lieverd, en hou mijn rok stevig vast.’

Laura tilde Hans op en drukte hem tegen zich aan. ‘Kom, Hansi, sla

je armen om mijn nek,' zei ze en ze schoof zijn gewicht hoger op haar heup. Gehoorzaam sloeg de kleine zijn armen om haar nek. Ze draaide zich om naar de deur en volgde Ruth, die Peter op haar heup droeg en stevig Inges hand vasthield.

Ruth beende over de overloop naar de deur boven aan de trap. De rook perste zich nu onder de deur door in dichtere zwarte krullen die hen aan het hoesten maakten. Nog voordat Ruth voorzichtig de deur opende, wist ze al dat ze te laat waren. De trap had ook vlam gevat; de vlammen knetterden vrolijk terwijl ze het gortdroge hout van de oude treden aanvraaten.

'Terug! Ga terug!' riep Ruth, terwijl ze de deur weer dichtsloeg en haar kinderen over de overloop achteruit duwde.

Even bleef ze in de slaapkamer staan, de slaapkamer die ze al bijna vijftien jaar met Kurt deelde, de kamer waar alle kinderen waren verwekt en geboren en die nu misschien wel hun graf zou worden. Ze zette Peter op het bed, rende naar de voorkamer en keek weer op straat.

Een paar mensen waren naar buiten gekomen om vol afgrijzen naar het spoor van vernietiging te kijken dat de menigte had achtergelaten, de menigte die op dit moment zijn woede koelde op andere Joodse huizen, andere Joodse bedrijven. Leah Meyer stond voor de bakkerij van haar man en bekeek de schade die er zo plotseling en zo snel aan was toegebracht. Andere schaduwen waren te zien bij de synagoge, waar nog steeds een dichte, donkere rookwolk van opsteeg, hoewel het de burens leek te zijn gelukt om het vuur te blussen, want het flakkerende licht was niet langer achter de ramen te zien.

Niemand had nog in de gaten dat de winkel van de Friedmans ook in brand stond. Ruth gooide het raam open en riep om hulp. Eerst leek niemand haar paniekerige geroep te horen, maar eindelijk keek Leah Meyer omhoog, zag Ruth bij het raam en stak begroetend haar hand op.

'Help!' schreeuwde Ruth. 'Help! We zitten ingesloten. De trap staat in brand! Help! O, help ons alsjeblieft!'

Frau Meyer leek zich te willen afwenden, maar Ruth schreeuwde nog een keer en riep haar naam. ‘Leah! Leah! Haal hulp! Mijn kinderen verbranden nog levend!’

Eindelijk leken de woorden tot de oude vrouw door te dringen, en ze rende naar de synagoge. Even later kwamen er mensen naar buiten rennen.

Eén vrouw kwam naar de winkel deur, maar werd achteruit gedreven door de vlammen die nu de hele benedenverdieping in hun greep hadden. ‘Springen!’ riep ze. ‘Je moet springen! Wij kunnen niet binnenkomen.’

‘Dat kan niet!’ gilde Ruth in paniek. ‘De kinderen kunnen niet van zo’n hoogte springen.’

‘Pak een laken en laat ze zakken,’ riep de vrouw. ‘Snel, bind ze vast aan een laken en laat ze zakken. Wij vangen ze wel op.’

Ruth knikte, holde terug naar haar slaapkamer en nam de kinderen snel mee naar de voorkamer. ‘Pas op de tweeling,’ instrueerde ze de meisjes, terwijl ze het laken van Laura’s bed trok. Ze probeerde het in tweeën te scheuren, maar de kwaliteit was te goed en de zomen te sterk. Gillend van frustratie rende ze haar eigen slaapkamer weer in en griste het manicuresetje van haar kaptafel. Het nagelschaartje was klein, maar ze kreeg het voor elkaar om er een begin mee te maken, zodat ze het laken verder kon scheuren.

De rook golfde nu over de overloop, en hoestend gooide Ruth de slaapkamerdeur dicht. Ze concentreerde zich op het scheuren van het laken tot twee repen, die ze aan elkaar bond als een touw. Ze sleepte het ledikant naar het raam, knoopte een uiteinde van het laken vast aan het metalen frame en liet het andere eind uit het raam zakken. Het was te kort; het hing nog bijna twee meter boven de grond. Ze griste de patchwork deken van het bed en gooide hem uit het raam. Bereidwillige handen beneden grepen het vast en trokken het strak om als provisorisch vangzeil te dienen.

‘Jij eerst, Laura,’ zei Ruth. ‘Maar hou het touw met je handen én

je voeten vast, zodat je niet te snel gaat.' Ze omhelsde haar dochter. 'Kom op, lieverd, dapper zijn. Jij moet beneden staan om de tweeling op te vangen.'

Er kwam rook onder de deur door en de kinderen begonnen te hoesten. Hun ogen traanden, terwijl de rook om hen heen kringelde en hen voor hun moeder verborg. Laura zat op de vensterbank, en na een doodsbang blik op haar moeder gleed ze langs het laken omlaag. Het strakgespannen linnen haalde haar handen open, dus ze gilte van pijn en van angst toen ze aan het eind ervan kwam en in een hoopje midden op de vangdeken belandde. Zodra het touw vrij was, trok Ruth het omhoog en knoopte het stevig om Peters middel, en nog terwijl hij krijste en zich angstig aan haar vastklemde, duwde ze hem zachtjes van de vensterbank en liet hem naar de wachtende armen zakken die beneden naar hem reikten.

De vlammen knetterden nu vlak buiten de slaapkamerdeur, die begon door te buigen onder de toenemende hitte. In paniek knoopte Ruth het touw om Hans' middel en liet hem over de vensterbank naar de veiligheid beneden gaan.

Dit alles gebeurde te midden van het geschreeuw van Inge, die languit op de vloer lag en van woede en angst met haar voeten trapelde. Terwijl Ruth het touw weer omhoogtrok, begaf de deur het uiteindelijk en sprong het vuur de kamer in. De vlammen verspreidden zich meteen en voedden zich met de meubels. Met nog een blik achterom tilde Ruth de brullende Inge op en sleepte haar mee naar het raam. Er was geen tijd om haar veilig vast te binden aan het laken-touw. Met een waarschuwend kreet naar de mensen beneden gooide Ruth het meisje uit het raam op de strakgetrokken deken die wachtte om haar op te vangen. Nog terwijl het kind landde en werd opgevangen door de wachtende armen, voelde Ruth de hitte in haar rug; haar kleding begon te roken en te smeulen.

Na nog een waarschuwend kreet sprong ze.

Tijdens haar val graaide Ruth met maaiende armen naar het laken

in een poging zichzelf af te remmen. Haar val werd gebroken door rabbi Rosner, die haar probeerde op te vangen. Ze belandden samen op een hoopje op de grond, met hun armen en benen verstrengeld als in een hartstochtelijke omhelzing, en de adem werd de oude man hoorbaar uit zijn longen geperst toen Ruth zwaar op zijn borstkas belandde.

Laura kwam meteen naar haar moeder toe gerend. ‘*Mutti!* Gaat het? *Mutti!*’

Ruth, buiten adem van haar val, kon even niet antwoorden, en eigenlijk wist ze ook niet hoe het ging. Elke centimeter van haar lijf voelde beurs, ze voelde nog steeds de hitte op haar rug, en haar enkel leek te worden doorboord met een withete naald. Onder haar kermde rabbi Rosner, en Ruth probeerde zich van hem los te maken zodat ze kon opstaan. Frau Rosner kwam aanrennen, duwde Laura opzij en knielde naast haar man neer. De tweeling, die onder de hoede van Frau Meyer was genomen, begon te jammeren en Inge, die nog niet was opgehouden met huilen, voerde het volume daarvan nu nog verder op.

Het woeste gebrul van de menigte werd weer luider, terwijl de benede rondcirkelde om zich door een parallel lopende straat te werken.

Er klonk een kreet van ontzetting. ‘Ze komen terug. Ze komen terug!’

De weinige mensen die zich op straat hadden verzameld, verspreidden zich in de duisternis en renden naar de denkbeeldige veiligheid van hun huizen toen ze de monsterlijke menigte om prooi hoorden brullen.

‘We moeten hier weg,’ spoorde Frau Rosner hen aan. ‘Kom mee, Samuel! Je moet opstaan.’ Ze trok aan Ruths arm om haar aan de kant te krijgen zodat de rabbi kon opstaan. ‘Ze komen terug!’ riep ze, doodsbang geworden van het geschreeuw. ‘We moeten van de straat af! Samuel!’

Ruth sleepte zichzelf opzij.

‘*Mutti!*’ Laura greep haar hand vast. ‘Gaat het?’

Deze keer kon Ruth wel antwoorden. ‘Ja, lieverd, het gaat wel. Alleen maar een beetje beurs. Ik denk dat ik mijn enkel heb verstuikt.’

‘Ze komen terug!’ riep Leah Meyer en haar stem sloeg over van angst. ‘We moeten van de straat af.’ Ze pakte de tweeling bij de hand en trok de jongetjes ferm mee naar haar eigen woning, boven de winkel van haar man.

‘We moeten de brandweer bellen,’ riep Ruth toen ze opkeek en zag dat de vlammen de slaapkamergordijnen verslonden en al aan de overhangende dakbalken begonnen te likken.

‘Die komt niet!’ snauwde Frau Rosner, terwijl ze haar nog nahijgende man voor zich uit duwde. Maar dat had ze mis.

Binnen een paar minuten scheurde er een brandweerwagen door de straat en werden krachtige waterstralen gericht op wat er over was van het huis van de Friedmans. Ruth had hen niet hoeven bellen. Ze waren gekomen na een telefoontje van een andere buur, wiens huis aan de achterkant aan dat van de Friedmans grensde; een buur die niet Joods was en het dus niet verdiende dat zijn huis afbrandde.

De familie Friedman werd opgevangen door de Meyers. Hoewel hun winkel was beschadigd en besmeurd met verf, was de baksteen door het raam op de bovenverdieping de enige schade aan hun woning. Met veel zorg maakte Frau Meyer, die zelf geen kinderen had, Laura’s opgehaalde handen schoon met koud water en verbond ze met repen linnen. Ze warmde wat melk op voor de jongere kinderen, bracht de tweeling naar de piepkleine logeerkamer en legde hen onder de deken op het eenpersoonsbed, waar ze al snel uitgeput in slaap vielen.

Ruth was in een leunstoel gezet, met haar gewonde voet op een krukje. Hij was zo opgezwollen dat ze haar tenen amper had kunnen zien toen ze haar schoen had uitgetrokken. Leah had er een koud kompres op gelegd.

‘Morgen zullen we vragen of dokter Kohn er even naar kan kijken,’ zei ze.

‘Morgen gaat het vast stukken beter,’ verzekerde Ruth haar. Haar gezicht vertrok van pijn elke keer als ze haar enkel ook maar een klein beetje bewoog. ‘Ik heb geen dokter nodig.’

‘Dat zien we morgenochtend wel,’ besloot Leah. ‘Misschien is hij wel gebroken.’

Laura, wier handen nu wat minder pijn deden, keek ongerust naar haar moeder. Inge was eindelijk opgehouden met huilen, en haar lichte haar verborg haar gezicht terwijl ze haar hoofd tegen *Mutti*'s schouder drukte.

Laura zag *Mutti* grimassen van pijn toen Inge verschoof om comfortabeler te kunnen zitten en zei scherp: ‘Inge! Stilzitten, je doet *Mutti* pijn!’

Inge negeerde haar en kroop dichtër tegen haar moeder aan.

‘Geeft niet, lieverd. Het gaat wel,’ zei *Mutti*. Ze glimlachte zwakjes naar Laura en vroeg: ‘Hoe gaat het met je handen?’

Laura keek naar haar verband. ‘Frau Meyer zegt dat ze dokter Kohn ernaar zal laten kijken als hij bij jou langskomt.’

Eindelijk was Inge onrustig in slaap gevallen tegen *Mutti*'s schouder. Herr Meyer tilde haar voorzichtig op en bracht haar naar het grote tweepersoonsbed in hun eigen slaapkamer. ‘Nu zal ze wel slapen, dat arme kleine ding,’ zei hij toen hij terugkwam. Terwijl Laura bij haar moeder ging zitten, voegde hij eraan toe: ‘Voorzichtig, Laura. Je moeder is erg beurs. Het is een wonder dat ze niet is omgekomen!’

‘Het is een wonder dat we niet allemaal zijn omgekomen,’ zei Frau Meyer.

Altijd Inge, dacht Laura. Zij mag wel altijd bij *Mutti* zitten.

‘Nou, Laura, het is tijd dat jij ook gaat slapen,’ zei de oude vrouw. ‘Jij kunt wel bij Inge in bed, toch?’

‘Ik kan niet slapen,’ drong Laura met trillende stem aan, op het randje van tranen. ‘Hoe kán ik slapen? Waar is papa?’

Maar slapen deed ze. Toen Frau Meyer haar in bed had gestopt naast de slapende Inge, had Laura haar gezicht in het kussen gedrukt en zichzelf met gedempte snikken in slaap gehuild; ze werd pas een paar uur later wakker omdat ze moest plassen.

Inge lag niet meer naast haar in bed, maar er was wel een vochtige plek op het laken te zien. Inge had ook moeten plassen, maar zij had het dus niet kunnen ophouden. Laura trok haar neus op toen ze de zurige lucht van het vochtige laken rook, en ze kleurde van schaamte omdat haar zusje zoiets had gedaan in andermans bed.

Maar een nat bed was wel de minste van de zorgen die ochtend. Leo Meyer was naar buiten gelopen om te kijken hoe het ervoor stond en om te proberen te achterhalen wat er met Kurt Friedman was gebeurd, maar niemand wist het. Zoveel huizen van hun vrienden waren beschadigd, en andere mannen waren ook afgevoerd net zoals Kurt. Toen hij meer had ontdekt over wat er die nacht bij heel veel Joodse families was gebeurd, zei Leo amper te kunnen geloven dat hij niet ook was opgepakt.

Ruth wist Leah ervan te overtuigen dat dokter Kohn niet bij haar langs hoefde te komen. Ze had zelf geen geld en wilde niet nog verder in de schuld komen te staan bij de Meyers. De oude vrouw verving het kompres, en omdat ze allebei konden zien dat de zwelling wat was afgenomen, begon ze niet meer over de dokter.

‘Maar ik denk wel dat je dat been hoog moet houden,’ zei ze.

‘Je hebt vast gelijk,’ zei Ruth, ‘maar ik kan hier niet blijven zitten en nietsdoen. Ik moet naar de winkel en kijken wat er te redden valt voordat iemand anders dat doet.’ Heel voorzichtig liet ze haar voet op de vloer zakken.

Leah knikte begrijpend. Ze zocht een oude wandelstok op en hielp Ruth overeind. ‘Ik let wel op de kleintjes,’ zei ze. ‘Neem jij Laura mee en ga kijken.’

Met Laura's schouder en Leahs wandelstok om op te steunen liep Ruth de bakkerij uit. Buiten bleef ze even staan en keek ze langs de Gerbergasse, de straat waar ze al haar hele huwelijk woonde. De smalle kronkelstraat door een grotendeels Joodse buurt, gedomineerd door de synagoge aan het einde, was het middelpunt van haar leven geweest; de deuren stonden altijd open, kinderen renden elkaars huis in en uit, burens roddelden op de stoep. Het was een straat vol leven geweest. Nu was er geen mens te zien. De Gerbergasse was verlaten.

Bij een paar gebouwen was oppervlakkige schade te zien van de rellen, maar toen Ruth haar blik richtte op haar winkel, haar woning, werd ze overspoeld door wanhoop. Zwaar leunend op Laura en de stok hobbelde ze naar de overkant om te bekijken wat ervan over was.

De etalageruit was een gapend gat, zwart van de rookaanslag, en de resten van de verkoolde voordeur hingen nog aan één scharnier. Toen Laura tegen de scheef hangende deur duwde, kraakte het scharnier onheilspellend. Toen werd het gewicht van de deur te veel en viel hij naar binnen, waardoor Ruth en Laura konden zien wat er over was van het familiebedrijf. Niets. De winkel was totaal verwoest. Er hing nog een bijtende walm in de lucht. Ze keken wanhopig naar het uitgebrande omhulsel. Alleen een paar conservenblikken lagen nog op de grond. Weg waren de toonbank en de schappen, weg was de trap naar het appartement boven.

Ruth vocht tegen de tranen die in haar ogen sprongen. Alles wat ze op de wereld hadden was weg, en ze moest dit helemaal alleen doorstaan. Ze hadden Kurt meegenomen en nu zou zij een plek moeten vinden waar ze met haar kinderen naartoe kon.

Hoe moesten ze overleven? Waarvan moesten ze leven? Ze konden hooguit nog een paar dagen bij de Meyers blijven, want die hadden hun eigen problemen. Ruth voelde een vlaag van paniek opkomen, een duistere angst die haar hoofd vulde en dreigde haar te overmannen. Alles wat ze hadden gehad was weg, en zij kon niet eens fatsoenlijk op haar eigen benen staan.

‘*Mutti!*’ Laura’s zachte stem haalde haar terug en ze beseftte dat ze haar dochters arm zo stevig had vastgeklemd ze haar pijn had gedaan.

Ze dwong zichzelf om haar greep te ontspannen. ‘Sorry, lieverd. Kom, we gaan. Er is hier niets voor ons.’

‘Moeten we het kistje niet uit de tuin halen?’ vroeg Laura. Ruth keek haar niet-begrijpend aan, totdat Laura zei: ‘Je weet wel, papa’s kistje. Dat hij heeft begraven.’

Het papierenkistje. Even was Ruth met stomheid geslagen. Ze was dat hele papierenkistje vergeten. Kurt, die er niet langer op had vertrouwd dat de bank eerlijk met zijn Joodse klanten zou omgaan, had al hun belangrijke documenten in een sterk metalen kistje gestopt en dat in de tuin begraven, onder een van de tegels bij de achterdeur. Hoe had ze dat kunnen vergeten?

‘Goed zo, meisje! Kom mee!’ Met nieuwe doelgerichtheid hobbelde Ruth door de uitgebrande winkel en het trapje af naar de kleine achtertuin. Ze herinnerde zich nog welke tegel Kurt had opgetild, maar hij leek even vast te zitten als de tegels eromheen. ‘We hebben iets nodig om die steen op te tillen,’ zei ze, speurend naar iets wat ze daarvoor konden gebruiken.

‘Ik kijk wel even in de schuur.’ Laura liep naar het schuurtje tegen de tuinmuur. Ze kwam terug met de kolenschop. ‘Dit zou moeten werken.’

Ze zette de schep onder de rand van de tegel en leunde zwaar op de steel. Hij bewoog een klein beetje, maar ze was niet sterk genoeg om de tegel op te tillen. Ze probeerde het een poosje tevergeefs.

‘Ik krijg er geen beweging in, *Mutti!*’ zei ze uiteindelijk wanhopig. ‘Hij is te zwaar! Moet ik Herr Meyer gaan halen?’

‘Nee,’ antwoordde Ruth scherp. ‘Nee, dit zijn privé zaken van de familie. Hier, hou die stok vast en laat mij het eens proberen.’

Ruth gaf de wandelstok aan Laura en probeerde, onhandig balancerend op één been, de steen op te tillen. ‘Kom, Laura, leun jij er ook op.’

Steeds opnieuw leunden ze op de schep, en geleidelijk aan voelden ze de tegel loskomen.

‘Hij komt al,’ zei Ruth buiten adem. ‘Gelukkig had papa hem niet met cement vastgemaakt. Nog één keer!’

Deze keer kwam de tegel ver genoeg omhoog om de rand van de schep eronder te kunnen schuiven.

‘Nu hebben we iets nodig om hem open te houden,’ zei Ruth puffend. Ze slaakte een kreetje toen ze haar gewicht per ongeluk op haar gekneusde enkel zette en liet zich met een plof op de grond zakken.

‘*Mutti!* Gaat het?’ riep Laura.

De steek van pijn had haar de adem benomen, maar ze wist uit te brengen: ‘Ja, Laura, het gaat wel. Kijk wat je kunt vinden om de tegel omhoog te houden, zodat we het kistje kunnen pakken.’

Laura ging de schuur weer in en kwam even later terug met een baksteen. ‘Er liggen er nog meer,’ zei ze. ‘We kunnen ze onder de rand van de tegel leggen.’

Eindelijk was het gelukt: de zware tegel rustte op een paar bakstenen, en Laura kon haar handen eronder steken en het kistje eruit pakken dat haar vader daar had verstopt.

‘Goed gedaan,’ zei Ruth. ‘Laten we de tegel terugleggen, en dan gaan we.’ Het was een worsteling om de tegel terug te leggen, maar Ruth wilde per se zo min mogelijk sporen van de schuilplaats achterlaten. Misschien hadden ze hem ooit nog eens nodig. Toen de tegel plat lag, droeg ze Laura op om de losse aarde er weer omheen te vegen en in de voegen te drukken, zodat er op het eerste gezicht niets meer van te zien was. Daarna bracht Laura de schep en de bakstenen terug naar de schuur. Ze hielp Ruth overeind, gaf haar de stok en pakte zelf het kistje.

‘We moeten zorgen dat niemand het ziet,’ zei Ruth. ‘Ik ga naar de voordeur, en als er niemand buiten is, loop jij er snel mee naar de Meyers.’

‘En jij dan?’ vroeg Laura ongerust.

‘Ik kan niet snel genoeg lopen,’ antwoordde Ruth. ‘Breng jij het kistje in veiligheid, dan red ik me wel alleen. Probeer niemand te laten zien wat je hebt. Verstop het voorlopig maar onder het bed.’

‘Zelfs Frau Meyer niet?’

‘Liever niet,’ antwoordde haar moeder. ‘Als ze het wel ziet dan is het zo, maar het is beter van niet. Kom.’ Ruth wilde hun kostbare kistje graag in veiligheid brengen. Ze wist niet meer wat er allemaal in zat, maar behalve de kleren die ze droegen was het alles wat ze nog op de wereld bezaten en ze wilde er geen risico’s mee nemen.

‘Wacht even terwijl ik naar buiten kijk.’ Ze schuifelde naar de kapotte voordeur en keek langs de smalle straat. Er liepen nog een paar mensen de synagoge in en uit, maar niemand leek hun kant op te komen.

‘Lopen! Snel!’ Ruth stapte achteruit zodat haar dochter naar buiten kon glippen, naar de betrekkelijke veiligheid van het huis van de Meyers. Toen ze zag dat Laura veilig binnen was, begon Ruth zelf aan haar hobbелende tocht van ongeveer dertig meter naar de overkant.

Maar terwijl ze zich een weg zocht over de ongelijke keien van de straat, kwamen er twee jongens in het uniform van de Hitlerjugend met een emmer rode verf de hoek om.

‘Daar heb je er een,’ riep de eerste. ‘Geef me de kwast!’ Hij griste een grote kwast uit de handen van zijn metgezel, doopte hem in de emmer en klodderde met de rode verf twee woorden op de restanten van de etalageruit van de Friedmans: JUDEN RAUS! Joden eruit!

Ruth kon zichzelf er niet van weerhouden te blijven kijken toen de jongen lachte en begon te zingen: ‘Joden eruit! Joden eruit!’

Zijn vriend zong mee, maar toen hij Ruth wankel midden op straat zag staan, wees hij naar haar. ‘Arme oude Jood!’ sneerde hij. ‘Arme oude Jood! Ze heeft een mank been.’

Voordat ze in de gaten had wat hij van plan was, kwam de jongen naar Ruth toe. Hij schopte tegen de achterkant van haar been, waardoor haar knie knikte en ze met een kreet op de grond viel.

‘Jood! Jood! Vuile Jood!’ zongen de jongens in koor, terwijl ze om haar heen dartelden. De jongen met de kwast nog in zijn hand haalde die over haar gezicht, waardoor de rode verf in haar ogen liep, en toen ze haar arm opstak om hem weg te slaan, gaf de andere haar een harde trap in haar zij. Ruth rolde zich snikkend op toen hij nog een laatste trap tegen haar hoofd gaf voordat de jongens verder marcheerden over straat. Ze zongen: ‘Joden eruit! Heil Hitler! Joden eruit!’ en bekladden onderweg nog meer etalageruiten.

Ruth werkte zich op handen en knieën overeind en kroop de laatste paar meter naar de winkeldeur van de Meyers. Ook die had een behandeling met rode verf gehad, maar de jongemannen wilden zoveel mogelijk deuren beschilderen en hadden niet de moeite genomen om weer naar binnen te gaan.

Toen ze er aankwam, ging de deur open en sprong Laura naar buiten. ‘*Mutti! Mutti!* Gaat het wel? O, *Mutti!*’ Laura probeerde huilend haar moeder overeind te helpen. Leah Meyer kwam ook naar buiten, en samen hielpen ze Ruth de winkel in en lieten haar in een stoel zakken. ‘Frau Meyer wilde me niet naar je toe laten gaan!’

‘Daar had ze groot gelijk in,’ zei Ruth hijgend, nog buiten adem van de mishandeling. ‘Het zou erger zijn geweest als je naar buiten was gekomen.’

Deze keer stond Leah erop om dokter Kohn te bellen. ‘Wij betalen hem wel,’ zei ze, omdat ze waarschijnlijk vermoedde wat Ruths dilemma was. ‘Betaal ons in gelukkiger tijden maar terug.’

Omdat ze zich zo verschrikkelijk voelde, kon Ruth hun gulheid alleen maar aannemen. Ze hoopte dat er wat geld in het papierenkistje zat.

Dokter Kohn kwam toen de zon onderging en nam dankbaar de koffie aan die Leah Meyer hem aanbood. Toen hij Ruth had onderzocht, zei hij dat hij dacht dat er geen permanente schade was aangericht en ze alleen een heel zware kneuzing had. Hij behandelde die met een zalfje dat hij voorzichtig op haar enkel smeerde, terwijl Ruth grimaste bij elke aanraking.

‘U hebt geluk gehad,’ zei hij. ‘Met zulke harde trappen had u wel een nier kunnen scheuren! Probeer wat te rusten.’ Glimlachend schudde hij zijn hoofd toen er geld naar hem werd uitgestoken. ‘Niet na van-nacht,’ zei hij.

Toen alleen Ruth, Leah Meyer en haar man en nog in de woonkamer waren, bespraken ze de situatie.

Leo had bij zijn verkenning van die ochtend ontdekt dat de rellen plaatselijk waren geweest. ‘Alleen in ons deel van Kirnheim,’ zei hij, ‘maar ze waren zorgvuldig opgezet... SA-mannen die de menigte op-hitsten en de Hitlerjugend aanmoedigden om mee te doen. Kleine rellen, maar ze zijn overal uitgebroken!’

‘Zo’n kleine rel leek het me niet!’ riep zijn vrouw.

Het had Ruth ook geen kleine rel geleken. Voor haar was het geweest alsof heel Duitsland krankzinnig was geworden; alsof de vervolging van Joden tot nationaal tijdverdrijf was uitgeroepen.

‘Wat ga je doen, Ruth?’ vroeg Leah uiteindelijk. ‘Waar ga je naartoe?’

‘Natuurlijk kun je hier blijven zolang je wilt,’ zei Leo.

Maar Ruth ving de blik op die tussen man en vrouw werd uitgewisseld en wist dat hoewel het aanbod moest worden gedaan, ze het onmogelijk kon accepteren. Om te beginnen was er geen ruimte voor hen allemaal. Nu al hadden de Meyers hun eigen bed aan de kinderen afgestaan, en Ruth lag op de bank, het enige andere meubelstuk waarop je kon liggen.

Ruth had zichzelf in de spiegel gezien en wist dat ze bleek was van uitputting en angst, en dat haar ogen enorm groot en donker waren in haar spierwitte gezicht. Haar enkel bonsde, ze had overal pijn en haar hoofd voelde alsof het gevuld was met watten.

Wat moet ik doen, dacht ze vermoeid. We kunnen niet hier blijven en we kunnen niet naar huis... We hebben geen huis meer.

‘Dat is heel aardig van jullie,’ zei ze, ‘maar Kurt zei dat ik indien

nodig met de kinderen naar zijn broer moest gaan. Ik weet zeker dat hij ons in huis zal nemen en... en' – haar stem brak – 'daar komt Kurt naartoe om ons te zoeken.'

'We denken er morgenochtend wel over na,' zei Leah vriendelijk. 'Wat je nu nodig hebt is een nachtje goed uitrusten. Ik heb aspirine. Neem er twee en probeer wat te slapen.'

Ruth nam de aspirine dankbaar aan, maar ze stond erop om bij de meisjes in bed te kruipen, zodat de Meyers in elk geval die nacht op de bank konden slapen. 'We passen gemakkelijk met z'n drieën in dat grote bed,' zei ze, 'en jullie hebben je rust ook nodig.'

Toen ze eindelijk naast de meisjes lag, dacht Ruth aan het papierenkistje dat Laura en zij die middag hadden gered. Het lag verstopt onder het bed, maar ze kon niet kijken wat erin zat, want het kistje zat dicht met een stevig hangslot en daar had ze geen sleutel van. Kurt had de sleutel verstopt, maar die plek was ergens in de puinhopen van de winkel en Ruth wist niet waar. Het was kennelijk nooit bij Kurt opgekomen dat hij er niet bij zou zijn wanneer het kistje nodig was.

Er is geen alternatief, besloot Ruth. Morgen zal ik gereedschap van Leo moeten lenen om het slot open te breken. En daarna gaan we naar Herbert.

Nu dat besluit was genomen, probeerde Ruth te gaan slapen, maar haar hersenen vonden geen rust. Eindeloos speelden de rel, de samentakkingen, de vernieling van de winkel, de brand en het gejoel van de angstaanjagende, woeste menigte zich in haar hoofd af. Was dat geluid echt alleen maar uit menselijke kelen gekomen? Haar lichamelijke pijn was niets vergeleken met haar geestelijke kwellings. Haar enige zorg was om haar kinderen te beschermen, en nu Kurt was gearresteerd, zou zij dat moeten doen.

Naar Herbert gaan leek hun enige kans op veiligheid. Herbert en Kurt waren geen hechte broers. Kurt had het prima gevonden om het familiebedrijf over te nemen, terwijl Herbert carrière had willen maken en als klerk was gaan werken voor een grote advocatenpraktijk in München.

Ruth kende hem niet goed, maar Herbert zou vast voor zijn broers gezin klaarstaan in hun tijd van nood. Ze moesten alleen bij hem zien te komen.

Uiteindelijk, in slaap gesust door de regelmatige ademhaling van haar dochters, dommelde Ruth in. Ze sliep onrustig totdat de vingers van de dageraad tussen de gordijnen door priemden en ze weer ontwaakte in de harde realiteit.

Van Diney Costeloe verschenen:

De verloren kinderen

Het meisje zonder naam

Familie op de vlucht

De verloren vader

Twee moedige vrouwen

Een nieuw leven

Het gestolen kind

Een goede dochter

Eerste druk maart 2019
Achtste druk, tweede in deze editie, augustus 2024

Oorspronkelijke titel *The Runaway Family*

Oorspronkelijke uitgever Head of Zeus Ltd, UK

Copyright © 2009 Diney Costeloe

The moral right of Diney Costeloe to be identified as the author of this work has been asserted by her in accordance with the Copyright, Designs and Patents Act 1988

Copyright © 2019, 2024 voor deze uitgave Uitgeverij De Fontein, Utrecht

Vertaling Lia Belt

Omslagontwerp Baqup

Omslagillustratie achtergrond © Getty Images/John Florea; kinderen © Getty Images/Fox Photos

Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 261 5415 7

ISBN e-book 978 90 261 4808 8

ISBN luisterboek 978 90 261 4891 0

NUR 302

www.uitgeverijdefontein.nl

Uitgeverij De Fontein vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Alle personen in dit boek zijn door de auteur bedacht. Enige gelijkenis met bestaande – overleden of nog in leven zijnde – personen berust op puur toeval.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch, door geluidsopname- of weergaveapparatuur, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.